

O slovarskem prikazu slovenske vezljivosti

1 Uporabnostno se je v osemdesetih letih, predvsem pri poučevanju slovenščine kot tujega jezika, pokazala, in tudi eksplicitno izrazila, potreba po vezljivostnem slovarju slovenskega glagola, samostalnika in pridevnika.¹

Ugotovljeno je bilo namreč, da dvojezični slovarji, namenjeni Slovincem, ne upoštevajo ali vsaj ne izražajo jasno večpomenskosti slovenskih leksemov, kar onemogoča popolno obvestilnost o pomenski vezljivosti, in še, da pomanjkanje oblikoslovno-skladenjskih opredelitev onemogoča tudi (normirano) strukturoskladenjsko vezljivost. Izhodišča je večravninska vezljivost: pomenska ravnina — usmerjenost, slovnična ravnina — vezljivost, izrazna/besedilna ravnina — ujemanje, vezava, primik. Osnovni pogoji za nastanek vezljivostnih slovarjev so torej 1.1 sodobni enojezični slovarji (ustrezno izbrano in urejeno gradivo) in seveda 1.2 izdelana teoretična izhodišča.

1.1 Osnovna usmeritev in osnovno leksikalno izhodišče je Slovar slovenskega knjižnega jezika, čeprav zaradi drugačnega slovarskega koncepta pomensko-skladenjska vezljivost še zdaleč ni prikazana v dovoljšni meri, in kot je bilo že večkrat ugotovljeno (Orešnik, 1992: 164), Slovar ne loči med skloni, ki označujejo pomenskosestavinsko obravnavanega leksema oz. sestavine njegove pomenske razlage, in med skloni, ki označujejo že udeležence obravnavanega leksema in s tem pomensko- in strukturoskladenjske vezljivostne omejitve obravnavanih leksemov. Slovarski članek vezljivostnega slovarja naj bi obsegal: glavo, razlago, podatke o vezljivosti in ponazarjalno gradivo. Pri večpomenskih leksemih morajo biti pomeni predstavljeni ločeno (vsak s svojo pomensko vezljivostjo). Izhodiščna pomenska vezljivost je merilo tudi za določanje predložnomorfemskih iztočnic in hkrati za natančno razmejitev med leksikaliziranimi in neleksikaliziranimi glagolskimi predložnimi morfemi.

Pomenska razlaga jedrnega denotativnega pomena mora biti pomenskosestavinska (le izjemoma sinonimna). Strukturalno določeni slovarski pomen vsebuje slovarsko izraženi denotat s predvidljivo izbiro in predvidljivo hierarhično ureditvijo pomenskih sestavin. Strukturalna pomensoslovna zasnova in pomenska organizacija sploh temeljita na splošnem pojmovnem svetu leksemov. V smislu uslovarjanja splošne pojmovnosti je po A. Wierzbicki (prim. A. Vidovič Muha, 2000: 54) omejevanje na neposrednost razvrščanja nujno. V jedro slovarskega pomena sodijo kategorialne pomenske sestavine (spol s podspoloma živo in človeško, števnost, vid, intenca idr.), saj povezujejo sintagmatsko in paradigmatsko razmerje (A. Vidovič Muha, 2000: 111–115). Temeljno urejevalno načelo slovarskega pomena je sintagmatsko — podredno razmerje

¹ Članek M. Križaj Ortar, Vezljivost: iz pomena v izraz (SJLK 1989) ugotavlja, da Slovenci še nimamo izdelanega modela vezljivosti, teorija vezljivosti pa je še šibka, zato tudi ni vezljivostnih slovarjev kot aplikacij teoretičnih spoznanj. Dosedanje pojmovanje vezljivosti pri nas je preveč površinsko/strukturalno. Potrjuje tudi, da so metode in izhodišča češke pomensoslovne skladnje dobra osnova za nas.

pomenskih sestavin je določano z vodilno uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) in določujočimi razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS). Glagoli kot endogeni leksemi (z notranjo pomenskosestavinsko zgradbo) imajo do določene mere predvidljive UPS, ki uvrščajo (glagolski) leksem v neposredno višje in s tem pomensko intenzivnejše pojmovno polje. Pridevniki in povedkovniki kot eksogeni leksemi pa imajo le t. i. zunanjo UPS, ki jo določa vsakokratni skupek RPS. Zbir medsebojno hierarhično povezanih UPS (z ustreznimi RPS) izoblikuje pomensko piramido, ki je hkrati največje pomensko polje določenega leksema (prim. Vidovič Muha 1988: 27). Vzpenjanje po t. i. pomenski piramidi pomeni pomensko širjenje, posploševanje in približevanje pojmovno širšim denotatom, in obratno, spuščanje po pomenski piramidi pa je pomensko ožjenje in intenziviranje ter s tem približevanje pojmovno ožjim denotatom. Zaimenski in glagolski primitivi, kot besedotvorne in slovarske uvrščevalne pomenske sestavine hkrati, z vrha pomenske piramide so pri semaziološkem postopku (slovarskega) ugotavljanja (denotativnega) pomena tudi ključ za odkrivanje še drugih podpomenskih uvrščevalnih pomenskih sestavin v pomenju leksema. Te podpomenske uvrščevalne pomenske sestavine so (ubesedene) izražene z najbolj informativnimi temeljnimi leksemi oz. t. i. bazičnimi leksemi, ki tvorijo bazično pomensko ravnino določenega leksema (Vidovič Muha, 2000: 50–62).

Pomenske sestavine so, tako kot pomeni, prvotno vezani na označeno — vsebino. Njihovo ubesedenje pa je vezano predvsem na slovaropisno delo, tj. na slovarske predstavitve leksemov z ubesedenjem ustreznih pomenskih sestavin. Slovarska razlaga je tako metajezikovna uresničitev leksemkega pomena.

Razlagalne besede in hkrati vezljivostne uvrščevalne pomenske sestavine v leksikološkem smislu (tj. tudi na izrazni ravnini) so določeni nosilni temeljni glagoli *bivati*, *čutiti*; *govoriti*, *misliti*, *gledati*; *delovati*, *deti*, *zveti*, *igrati* (*se*); *spreminjati* (*se*); *iti*, *hoditi*, ki zaradi širokega pomenskega polja² ohranjajo vrstnost stanja/dejanja/procesa (s/d/p) in so zato hkrati tudi temeljni predstavniki posameznih glagolskih vezljivostnih skupin. Podskupina temeljnih glagolov so elementarni glagoli, ki označujejo osnovne življenjske procese/dejavnosti in naravne pojave. Tako temeljni kot elementarni glagoli so slovarske uvrščevalne pomenske sestavine, primitivi (*biti*, *imeti*, *delati*) pa besedotvorne uvrščevalne pomenske sestavine: *govoriti* (slovarska UPS) vi / *delati* (besedotvorna UPS) vi → *vikati*, *iti* (slovarska UPS) kot štorcklja / *delati* (besedotvorna UPS) kot štorcklja → *štorckljati*, *spremeniti* (slovarska UPS) v kapital / *delati* (dati) (besedotvorna UPS) v kapital → *kapitalizirati*, *gledati* (slovarska UPS) / *delati* (besedotvorna UPS) srepo → *srepeti*, *zveti* (slovarska UPS) za plen / *narediti* (besedotvorna UPS) za plen → *zapleniti*, *igrati* (slovarska UPS) (na) citre / *delati* (besedotvorna UPS) na citre → *citrati*).

² Glagoli s slovarsko oznako s **širokim pomenskim obsegom** (natančneje pojasnilo bi bilo **široka pomensko-skladenjska raba**) so vezljivostne nadpomenke in so kot nosilke vezljivosti v okviru svojega širokega/univerzalnega skladenjskega pomena zamenljive z več polnopomenskimi glagoli, ki imajo isti (navadno ožji/specializirani, z manj udeleženci) skladenjski pomen. Takšna pomenska splošnost z vsakokratno pomensko-skladenjsko izbiro udeleženca v okviru možnih udeleženskih vlog omogoča hkratno vsakokratno izbiro glagolske uvrščevalne/razvrstitvene pomenske sestavine, npr. *Otroci so se spravljali na vrhove dreves* (plezali, lezli — 'premikanje'), *Spravljaj je les iz gozda* (voziti — 'premikanje'), *Spravljali so ovire s poti* (odstranjevati — 'ravnanje s premikanjem'), *Spravljala je madeže s preproge* (čistiti — 'lastnost dejanja'), *Spravljali so dogodek v zvezo z njim* (povezovati kaj s kom — 'ravnanje'), *Spravljaj je ljudi pod svojo oblast* (podrejati si — 'upravljanje') ipd. V Pregledu slovnčnih kvalifikatorskih pojasnil v 3. knjigi SSKJ (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša — interna izdaja, 1978), ki ga je pripravila A. Vidovič Muha, avtorica na strani 32 opozarja, da pomenska slovnčna kategorialnost tega kvalifikatorskega pojasnila ni ugotovljiva in obenem predlaga, naj se ga čimmanj uporablja.

Z vidika široke in razširjene skladenjske pomenskosti se izoblikuje skupina glagolskih nadpomenk, ki v svoje pomensko polje vključujejo tako skladenjsko **oslABLJENE** kot **šIROKE POMENE** (obe sta slovarski oznaki; številke ob glagolih označujejo slovarske pomen): *biti* se2, *dajati*4/*dati*4, *delati*3,6/*narediti*1, *dobivati*2/*dobiti*2,4,5, *držati*4,5,6, *izgubljati*2/*izgubiti*3, *lotevati* se2/*lotiti* se2, *metati*1 (nav. ekspr.), *mučiti* se2 (ekspr.), *najti*2, *napraviti*1, *obstati*3, *ostati*4, *udariti*1 (ekspr.).

Vsi glagoli v Slovarju z možnostjo široke pomenskoscledenjske uporabe v vlogi t. i. temeljnih glagolov so: *biti* sem, *dajati*/*dati*, *delati*/*narediti*, *dobivati*/*dobiti*, *držati*, *iskati*, *izdajati*/*izdati*, *izdelovati*/*izdelati*, *izgubljati*/*izgubiti*, *izkupiti*, *izročati*/*izročiti*, *klepati*, *končavati*/*končevati*/*končati*, *kópati*, *krotovičiti*, *lotevati* se/*lotiti* se, *metati*, *motoviliti*, *mučiti*, *najti*, *napravljati*/*napraviti*, *naskakovati*/*naskočiti*, *nesti*, *obdelovati*/*obdelati*, *obnašati* se, *obračati*/*obrniti*, *obračunati*, *obstati*, *odgovarjati*, *odložiti*, *odpasti*, *odstranjevati*/*odstraniti*, *onegaviti*/*poonegaviti*, *ostati*, *poiskati*, *položiti*, *ponesrečiti* se, *poprijemati*/*poprijeti*, *poracunati*, *posrečiti* se, *posredovati*, *prijeti*, *pripravljati*/*pripraviti*, *seči* sežem, *sipati*, *sklanjati*, *spopasti* se, *spoprijemati* se z/s, *spraviti*, *truditi* se, *udariti*, *upravljati*, *usipati*/*usuti*, *ustavljati* se/*ustaviti* se, *věsti* se, *vrěči* se.

Tipične izsamostalniške izpeljanke z zoženim vezljivostnim poljem (z udeležencem že v podstavi) so npr. *krampati*, *plužiti*, *bobnati*; *načelovati*, *fantovati*, *sestankovati*, *taboriti* ipd.

Lahko sklenem, da bi pomensko- in strukturoskladenska vezljivost morala biti predstavljena tako, da bi bila pri obravnavi vezljivosti vsake glagolske iztočnice kot razlagane besede v njeni pomenski razlagi posredno predstavljena (vsaj deloma) ista vezljivost njene razlagalne besede. Te pomenskorazlagalne besede pa bi potem kot glagolske razlagane iztočnice v svojih pomenskih razlagah spet imele (vsaj delno) istovezljive razlagalne besede. Takšna verižna predstavitev vezljivosti bi se nadaljevala vse do razlagalnih *biti*, *imeti* ali *delati* v pomenskih razlagah. Te primarne glagolske nadpomenke pa so, kot že rečeno, lahko slovarske in besedotvorne uvrščevalne pomenske sestavine hkrati. Tako se izoblikuje nekakšna pomenskohierarhična mreža za glagol.

1.2 V okviru vezljivostne teorije³ je bila za slovenščino že predstavljena stalna linearna razvrstitev vlog v smeri postopnega upadanja vršilskosti: vršilec, prejemnik, prizadeto. Določanje udeleženskih vlog, s katerimi se veže neka slovarska enota, je predvsem ali izključno pomenoslovno vprašanje. Pomenoslovne kategorije in načini ugotavljanja udeleženskih vlog, ki se v tej zvezi uporabljajo, pa so značilni za vse človeške jezike in jih zato določa teorija jezika, ne npr. slovenska slovnica. Vezljivostni prikazi glagolov (Orešnik, 1992: 161–182) so pokazali, da imajo pomensko sorodni (sopomenski in nadpomenski) glagoli pogosto enako ali vsaj zelo podobno pomensko vezljivost.

Določanje pomenske vezljivosti je logično neodvisno od načina, kako se v zapisih slovarskih enot dodeljujejo udeleženske vloge sklonom. Red, po katerem poteka pripisovanje udeleženskih vlog sklonom, je pogojen z vrstnim redom udeleženskih vlog, s katerimi se veže določeni leksem, in z vrstnim redom, po katerem skloni sprejemajo te udeleženske vloge.⁴ Pri podeljevanju udeleženskih vlog sklonom so najprej na vrsti enovlogovni (sprejemajo vedno isto udeležensko vlogo), nato večvlogovni (sprejemajo različne udeleženske vloge).

1.2.1 Z vezljivostnega vidika je še pomembno, da vidski pomen ni zgolj stvar glagolov samih, temveč se dá docela razbrati šele iz določenega stavčnega položaja (iz njegovega t. i. časovnega ustroja), tj. iz glagola v povedku in iz njegovih predvidenih udeleženskih vlog. Dovršni vid usmerja pozornost na celotni položaj, nedovršni vid samo na del položaja, nepristranski vid samo na začetek položaja. Vsak glagol ima kot slovarska enota svojo lastno vidsko vrednost, ki pa ni določljiva iz njegove vezljivosti.

2 Pri prikazu vezljivosti oz. pomenskohierarhične vezljivostne mreže glagolov so predstavljena pomenskohierarhična razmerja primitivni glagol : temeljni glagol : specializirani glagol. Vezljivostna predstavitev gre v smeri specializirani glagol → temeljni glagol → primitivni glagol in je torej usmerjena k bazičnim glagolom *biti*, *imeti*, *delati*, ki vezljivostno pokrivajo vse glagole.

³ Pri 1.2 so upoštewane vezljivostne pripombe J. Orešnika iz dela Udeleženske vloge v slovenščini (Ljubljana: SAZU, 1992), pri 1.2.1 pa so upoštewane vezljivostne pripombe iz dela Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica (Ljubljana: SAZU, 1994) istega avtorja.

⁴ J. Orešnik (1992: 183–190) navaja še nekaj za slovensko vezljivost pomembnih statističnih podatkov: — pri t. i. enočlenski pomenski vezljivosti je prednostna (in hkrati pogostnostna) razvrstitev vlog: vršilec, prizadeto, prejemnik; — pri t. i. dvočlenski pomenski vezljivosti je prednostna razvrstitev: vršilec — prizadeto, prejemnik-prizadeto, vršilec — prejemnik; — t. i. tročlenska pomenska povezava naj bi bila samo ena: vršilec — prizadeto -prejemnik. Razmerje **udeleženska vloga: sklon** pa v okviru: 1) enočlenske pomenske vezljivosti omogoča povezave: vršilec — imenovalnik, prizadeto — imenovalnik, prejemnik — imenovalnik; 2) dvočlenske pomenske vezljivosti omogoča povezave: a) vršilec — imenovalnik, prizadeto — tožilnik, b) vršilec — imenovalnik, prejemnik -tožilnik, c) vršilec — imenovalnik, prizadeto — predložni sklon, č) vršilec — imenovalnik, prejemnik — dajalnik, d) vršilec — imenovalnik, prejemnik — predložni sklon, e) prejemnik — tožilnik, prizadeto — imenovalnik, f) prejemnik — imenovalnik, prizadeto — predložni sklon, g) prejemnik — dajalnik, prizadeto — imenovalnik, h) prejemnik — imenovalnik, prizadeto — tožilnik; 3) tročlenske pomenske vezljivosti omogoča povezave: a) vršilec — imenovalnik, prejemnik — dajalnik, prizadeto — tožilnik, b) vršilec — imenovalnik, prejemnik — dajalnik, prizadeto — predložni sklon, c) vršilec — imenovalnik, prejemnik — predložni sklon, prizadeto — tožilnik, č) vršilec — imenovalnik, prejemnik — tožilnik, prizadeto — predložni sklon, d) vršilec — imenovalnik, prejemnik — predložni sklon, prizadeto — predložni sklon.

Izdelana tipologija glagolske vezljivosti je hkrati zasnova za izdelavo vezljivostnega slovarja slovenščine. Geslovnik vezljivostnega slovarja pa je v bistvu vzorčna predstavitev glagolske pomenske piramide, ki je hkrati pomenskohierarhična vezljivostna mreža.

Na podlagi študije vezljivosti sem za slovarski prikaz slovenske vezljivosti izbrala glagole (primitivi, določeni temeljni in specializirani), ki vzorčno zapolnjujejo t. i. glagolsko pomensko piramido. Tako je bilo obdelanih 600 s sinhronega vidika netvorjenih glagolov (pomensko so to temeljni in specializirani glagoli; v SSKJ jih je 837, kar je 5,08 % vseh slovarsko upoštevanih glagolov) in približno 1100 tvorjenih glagolov (pomensko so to nekateri temeljni glagoli, predvsem izpeljanke in tvorjenke iz predložne zveze z *biti*, *imeti* in *delati* v skladenjski podstavi (tovrstnih tvorjenk je v SSKJ 7525, kar je 45,66 % vseh glagolov) ter sestavljenke).

Znotraj glagolskih pomenskih skupin so s tvorbenega vidika pomembna razmerja: netvorjenke — predložnomorfemski glagoli — sestavljenke.

2.1 Pomenskoscladenjska oz. vezljivostna baza za vse glagole so trije primarni glagoli oz. glagolski primitivi *biti*, *imeti*, *delati*. Osnovo pomenskohierarhične vezljivostne mreže sestavljajo osnovni oz. **temeljni glagoli stanja** (nadpomenki vseh stanskih glagolov sta primitiva *biti* ('bivanje, obstajanje') in *imeti* ('razmerja, odnosi')), **temeljni glagoli tvornih/netvornih dejanj in procesov** (nadpomenki procesnih tvornih glagolov sta primitiv *delati* in *dati* < 'povzročiti, da (kdo) imeti', procesnih netvornih glagolov pa fazna *postati* < 'narediti se/začeti biti' in *dobiti* < 'začeti imeti'). Posebna podskupina temeljnih glagolov so **elementarni glagoli** naravnih pojavov in življenjskih procesov (so sinteza pomenja *biti* in *delati*, *narediti/delati se* in *postaja/ti*).

Temeljni glagoli (že vrstno označeni in brez pravih sopomenk) so osnovno delitveno merilo za glagolske vezljivostne skupine in hkrati pomenskoscladenjska osnova in izhodišče za **pomensko specializirane glagole** a) ravnanja/upravljanja/ustvarjanja, b) govorjenja, mišljenja, razumevanja, c) sprememb, č) premikanja.

Tvorjenke, izpeljanke in predvsem sestavljenke, glede na pomenskosestavinski obseg predstavljajo pomensko **višje specializirane glagole** s slovarskimi pomenskimi razlagami, ki vključujejo glagolske primitive in najpogostejše temeljne glagole (*narediti/delati*, *imeti*, *biti*; *vzeti*, *spremeniti*, *igrati (se)*, *govoriti*, *gledati*, *iti/priti*).

Različna pomenskost in tvorjenost glagolov izoblikuje pomenskohierarhično vezljivostno mrežo tipa *premikati se* — *iti* — *stopati* — *korakati*, *delati* — *udarjati/točči* — *sekati* — *cepiti* ipd.

2.1.1 Pomenskosestavinska hierarhija v okviru posameznih glagolov kot osnova glagolske vezljivostne mreže

Pri pomenskoscladenjski obravnavi glagolov⁵ je pomembna hierarhija njihovih pomenskih sestavin. S pomenskohierarhičnega in hkrati z vezljivostnega vidika je najpomembnejša tista uvrščevalna pomenska sestavina glagola, ki kot neke vrste vezljivostna stalnica določa pomenskoscladenjsko razmerje med glagoli in udeleženci v smeri od primitivnega glagola prek

⁵ Razprava B. Voduška **O leksikografskem ugotavljanju in urejevanju besednih pomenov** (1961/62: 5–10) in dopolnilo k razpravi **Pomenska ureditev glagola *vzeti***, izdelano na podlagi leksikološkega materiala iz kartotečne zbirke SAZU (1961/62: 117–121), sta zame še dragocenejša, ker sem ju brala šele pozneje — ne kot vodilo za delo, ampak že kot potrditev mojega načina iskanja pravil slovenske pomenskoscladenjske vezljivosti s pomenskohierarhično obravnavo razmerij med primitivnimi, temeljnimi (in elementarnimi) in specializiranimi (in višjimi specializiranimi) glagoli. Voduskove še danes aktualne teoretične postavke so:

1) Izhodišče je prepričanje, da se mora pomenska analiza jezika opirati na slovnično oz. skladenjskofunkcijsko ureditev jezika — več pomenov istega glagola je navadno izraženo z različnimi skladenjskimi razvrstitvami, ki so odvisne od slovničnih in skladenjskih zakonitosti danega jezika.

2) Avtor je izoblikoval skladenjskofunkcijski okvir oz. »gramatično sintaktični okvir« za slovenščino: 1. skupina — tožilniški predmet, 2. skupina — tožilniški predmet + dajalniški predmet, 3. skupina — predmeti + predložne različnosklonske zveze, 4. obveznovzljivi prislovi, 5. zgledi s SE, 6. zgledi s SI, 7. brezosebna uporaba. 2.1) Skladenjski okviri so najboljša rešitev za sistematično in enotno obdelavo leksema. Glede na to, da je celotno mišljenje antropomorfno, je tožilniški predmet lahko stvar ali oseba, čutni ali abstraktni; tako osebkot predmeti pa se ločujejo glede na živost +/- in na človeškost +/- . Znotraj skladenjskofunkcijskega okvira so pomenska merila razvrstitve: a) čutni pomen ima prednost pred

/ne/tvorjenega temeljnega (ali elementarnega) glagola k specializiranemu (netvorjenemu) oz. višjemu (tvorjenemu) specializiranemu glagolu. Pri vseh teh pomenskohierarhično različnih glagolih se v okviru istih pomenov ohranjajo iste pomensko nujne udeleženske vloge oz. ista odprta vezljivostna mesta, le da se obseg le-teh obratnosorazmeren pomenskosestavinski zgradbi leksema — z obsežnejšo pomenskosestavinskostjo glagola se manjša obseg udeleženskih vlog; hkrati pa se udeleženci v vedno ožjem izboru lastnostno tipizirajo in specializirajo.

Pomenskosestavinska hierarhija v okviru glagolskih pomenov omogoča širši ali ožji izbor pomensko ustreznih udeležencev (po F. Danešu (1987: 59) je to izbirna pomenska usmeritev).

a) Temeljni glagoli zaradi svoje širokopomenskosti oz. širokega obsega svojega pomenja lahko še posebej jasno izpostavijo razmerje med vezljivostno odločujočo uvrščevalno pomensko sestavino in ostalimi pomenskimi sestavinami. (Pomenska sestavina (PS) 'premikanja' ali 'gibanja' je navadno stalna sestavina vseh glagolov.) Odločilno vlogo uvrščevalnih pomenskih sestavin (UPS) pri vezljivostnem določanju dokazujejo pomenskosestavinske predstavitve temeljnih glagolov, npr. *udariti* in *tolči*. Glagola sta po zaznamovani skladenjskopomenski rabi delna sinonima, razločevalna pomenska sestavina med njima je 'faznost'.

Tako *udariti* z močno spremstveno pomensko sestavino 'začetnosti', in seveda zaznamovano skladenjskopomensko rabo, ki vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'premikanje' s slovarsko UPS *iti/hoditi v udariti jo čez travnik/v gore/za kom*; pomen z UPS 'pojav' in s slovarsko UPS *nastopiti/pojaviti se v Udarilo je močno deževje*; pomen z UPS 'stanje' in s slovarsko UPS *nastop stanja v Močno jih je udarilo*; pomen z UPS 'govorjenje' in s slovarsko *začeti govoriti / zagovoriti se v Udarili so o politiki*; pomen z UPS 'pitje/jedenje' in s slovarsko UPS *začeti piti/jesti v Udarili so po novem vinu in štrukljih*, in pomen z UPS 'igranje' in s slovarsko UPS *zaigrati v Udarili so eno za ples. Tolči* pa vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'bivanje' in s slovarsko UPS *živeti/shajati v Tolkli so revščino*; pomen z UPS 'premikanje' in slovarsko UPS *iti/hoditi v Tolkel je isto pot dvakrat na dan*; pomen z UPS 'govorjenje/igranje' in s slovarsko UPS *govoriti/igrati v Kar naprej tolče eno in isto*, in pomen z UPS 'jedenje' in s slovarsko UPS *jesti v Tolče po zelju*.

a₁ Zgornje pomenske sestavine, zaobsežene v temeljnih glagolih *udariti* in *tolči*, se lahko izbirno porazdelijo med določene **specializirane glagole** — zoži se zaznamovana skladenjskopomenska raba glagolov *udariti* in *tolči*. Tako pomenje leksema *klepati*, s stalno spremstveno pomensko sestavino 'slabšalnosti' v zaznamovani skladenjskopomenski rabi, vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'premikanje' in s slovarsko UPS *težko stopati v Klepal je ob palici*; pomen z UPS 'igranje' in s slovarsko UPS *slabo igrati v Klepal je na klavir*, in pomen z UPS 'jedenje' in s slovarsko UPS *slabo jesti v Klepali so žgance*. Zaznamovana skladenjskopomenska raba leksema *sekati* vključuje pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'pojav' in s slovarsko UPS *udarjati v Strele so sekale*, in pomen z UPS 'stanje' s slovarskima UPS *prekinjati in biti speljan / biti speljani čez v Svetloba seka temo / Cesta seka reko*. V pomenu 'delati z ostrim orodjem' z UPS 'delovanje' in s slovarsko UPS *udarjati* podeljuje udeležensko vlogo poljubnemu udeležencu z ostrino, npr. *sekati z nožem/steklom/kamnom* ipd. S prehodom v nov leksem z leksikaliziranim *jo* izpostavi 'premikanje' s slovarsko UPS *iti/hoditi v Seka jo čez travnik*; podobno je še pri leksemu *sekati ga* z UPS 'delovanja' in s slovarsko UPS *počenjati neumnosti* in npr. *Žena mu ga seka*. Medtem ko leksem *cepiti/cépiti* že vključuje tudi pomen z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) 'spremembe

nečutnim, človeško pred nečloveškim; b) na čutnem področju ima prednost tisto, kar je zaznavno specialno, pred tistim, kar je manj specialno, npr. pri *vzeti* imajo prednost pomeni, ki vsebujejo »predstavni element roke«; c) v okviru človekove dejavnosti prehanjanje od enega organa na drugega, gibi ustnic, gibi rok itn.; č) prostorski pomeni imajo absolutno prednost in prvotni jezikovni prostor je pojmovan antropocentrično — govoreči je središče premikov; d) pomeni, ki se dajo razstaviti na najmanjše predstavnne enote/elemente, imajo prednost pred pomeni, ki se ne dajo razstaviti oz. so nejasni.

3) Poleg pomenskih razlag s sopenkami (s pomenskimi ali samo s stilističnimi odmiki) in s protipomenkami je z vidika pomenskosestavinskosti leksema še posebej koristna obravnava pomenskih razlag z »najmanjšimi predstavnimi enotami/elementi«, npr. *vzeti klobuk* = 'iztegniti roko, zgrabiti klobuk in primakniti si ga'. Razširitev t. i. skladenjskofunkcijskega okvira mu pomeni le poudarek določenega predstavnega elementa, npr. *vzeti kaj* : *vzeti kaj v roko*.

lastnosti (prizadetega predmeta — *drva*), s slovarsko UPS *sekati*, in zato podeljuje udeležensko vlogo natančno izbranim udeležencem, npr. *cepiti s sekiro* ipd. Porazdelitev pomenskih sestavin doseže končno točko, ko seže v medleksemna razmerja, npr. z enim leksemom *cvreti* izpostavi pomen z UPS ‘delovanje’ in s slovarsko UPS *pripravljati (na ognju)* v *Cvrejo meso*, z drugim leksemom *cvreti se* z UPS ‘telesno stanje’ in s slovarsko UPS *zadrževati se* v *Cvrli so se na soncu*, in še z tretjim leksemom *cvreti jo* z UPS ‘premikati se’ in s slovarsko UPS *teči/bežati* v *Cvrli so jo po cesti*.

a_{1,1} Nadaljnja zožitev pomenskosestavinskosti je pri **višjih specializiranih glagolih**. Ti glagoli z vključenim ‘sredstvom/orodjem/snovjo/načinom delovanja’ že vključujejo več razločevalnih (udeleženskih) pomenskih sestavin, zato so usmerjeni predvsem na prizadeti predmet ali v cilj:

čofniti/čofôtniti — izpostavlja pomensko sestavino ‘premikanja’, izraženo s slovarsko UPS *udariti v čofniti* — ‘slišno/plosko (RPS) udariti (UPS) z roko (RPS)’, *čofôtniti* — ‘slišno/plosko (RPS) udariti (UPS) po vodi (RPS)’; *kljuniti* — izpostavlja pomensko sestavino ‘jedenje’, izraženo s slovarsko UPS *udariti v ‘udariti (UPS) s kljunom (RPS)’*; *bobnati* — izpostavlja pomensko sestavino ‘igranja’ s slovarsko UPS *udarjati/igrati v ‘udarjati/igrati (UPS) (na) boben (RPS)’*; *trobentati* — izpostavlja pomensko sestavino ‘igranja’ s slovarsko UPS *igrati v ‘igrati (UPS) (na) trobento (RPS)’*.

Razločevalne pomenske sestavine (RPS), ki omogočajo ožji izbor udeležencev, so še posebej izpostavljene v tvorjenkah: *korakati* — uvrščevalna pomenska sestavina ‘premikanja’ izpostavlja razločevalno pomensko sestavino ‘načina (premikanja)’, izraženo s slovarsko RPS *korak v ‘hoditi (UPS) v koraku (RPS)’*; *plužiti* — vključuje specializirano razločevalno pomensko sestavino (RPS) sredstva, izraženo s *plug v ‘s plugom (RPS) odstranjevati (UPS)’*; podobno še *krampati v ‘kopati (UPS) s krampom (RPS)’*.

Pri vezljivostni obravnavi specializiranih glagolov (pri netvorjenih specializiranih in pri tvorjenih višjih specializiranih (sestavljjenkah in izpeljankah)) je potrebno upoštevati, da so v njihovo pomenje poleg tipičnih (uvrščevalnih) pomenskih sestavin ‘delovanja’ in ‘stanja’ vključenih tudi po več razločevalnih pomenskih sestavin, ki so hkrati tudi že možne udeleženske sestavine. Te tvorjenim glagolom zožijo pomenskoscledensko vezljivostno polje⁶ oz. jih celo lahko naredijo pomensko samozadostne in jim omogočijo absolutno rabo.

b) Hierarhična pomenskosestavinska in pomenskoscledenska razmerja med **primarnimi, temeljnimi in specializiranimi glagoli** omogočajo izoblikovanje vezljivostne mreže z vezljivostno prekrivnostjo:

1) Specializirani glagoli telesnega in duševnega stanja (prebivati, stanovati, počivati, smejati se ipd.) se vezljivostno prekrivajo s temeljnimi stanjskimi glagoli (bivati, nahajati se, ležati, čutiti ipd.).

2) **Specializirani glagoli ravnanja/upravljanja/ustvarjanja** se glede na prevladujočo pomensko sestavino naprej delijo na:

2.1) **Glagole omogočanja nastajanja/nastanka česa** (*organizirati, opremljati, osredotočati se* ipd.), ki se vezljivostno prekrivajo s **temeljnimi glagoli omogočanja nastajanja/nastanka česa** (*omogočati, pripravljati, prizadevati si* ipd.).

2.2) **Glagole s poudarjeno pomensko sestavino premikanja** (*nesti/nositi, lepiti, postaviti, čolnariti* ipd.), ki se vezljivostno prekrivajo s **temeljnimi glagoli ravnanja s premikanjem** in s **samopremikanjem** (*deti, namestiti (se), vzeti* ipd.).

⁶ Ju. D. Apresjan (1967: 25) leksikalne in skladenjske omejitve pomena označuje kot ‘pogojenost pomena’, zato je po Apresjanu vsak pomen pogojen, samo na različnih ravninah. Tako je npr. pri glagolu ITI pomen ‘padati’ leksikalno pogojen v *Dež gre* in pomen ‘ustrezati, skladati se’ skladenjsko pogojen v *Čevlji grejo k torbici*.

2.3) **Glagole s poudarjeno pomensko sestavino sonahajanja/sopojavljanja/pripadnosti** (*zgrabiti, čakati, pestovati, pustiti, pomagati, nabrati, sprejeti* ipd.), ki se vezljivostno prekrivajo s **temelnjimi glagoli ravnanja in upravljanja** (*ravnati, izvajati, upravljati, vplivati* ipd.); sestavina sonahajanja/sopojavljanja izpostavi še delno vezljivostno prekrivnost s **temelnjimi glagoli netvornih dogajanj in procesov** (*pojavit se, nastati, spreminjati se* ipd.), pomenska sestavina pripadnosti pa izpostavi delno vezljivostno prekrivnost s **temelnjimi glagoli ravnanja s premikanjem** (*vzeti, pustiti* ipd.).

2.4) **Glagole s poudarjeno pomensko sestavino spremembe lastnosti** (*aktivirati, kisati, odpirati/zapirati (se)* ipd.), ki se vezljivostno prekrivajo s **temelnjimi glagoli spremembe lastnosti** (*spreminjati (se), oblikovati, ohranjati* ipd.) in **ravnanja** (*izpolnjevati, izdelovati, pripravljati* ipd.).

3) **Specializirani glagoli govorjenja, razumevanja in mišljenja** (*sporočati, signalizirati, ugotavljati, razumeti, spoznavati, preučevati* ipd.) se vezljivostno prekrivajo s **temelnjimi glagoli govorjenja, razumevanja, mišljenja** (*govoriti, predstavljati (si), misliti* ipd.).

4) **Specializirani glagoli s splošnim pomenom spremembe** (*rušiti se, prikazovati se, vznikati* ipd.) se vezljivostno prekrivajo s **temelnjimi glagoli omogočanja nastajanja/nastanka česa** (*napravljati se, lotevati se, prizadevati si* ipd.), **ravnanja in samopremikanja** (*uresničevati se, uveljavljati se* ipd.). Udeleženske vloge so iste kot pri temeljnih glagolih spremembe lastnosti.

5) **Specializirani glagoli premikanja** se vezljivostno delijo na a) **desno nevezljive procesne glagole** (poudarjen je potek premikanja) in na desnovezljive b) **ciljno usmerjene glagole** (poudarjen je cilj/namen) in c) **dogodkovne glagole** (poudarjena je vsebina dogodka s prevladujočimi glagolskimi sestavljenkami). Elementarni glagol *premikati se* in temeljna *hoditi in iti* s svojimi tvorjenkami vzorčno pokrivajo celotno vezljivost glagolov premikanja.

2.1.1.1 Vezljivostna vloga predponskih obrazil

Pri obravnavi glagolskih sestavljenk sta pri predponskih obrazilih kot besedotvornih modifikatorjih hkrati zaobjeta tudi glagolski vid in vrstnost.⁷ Glagolske sestavljenke s skladenjskopodstavnimi (predložnomorfemskimi) *delati, dati, biti, iti* pokrivajo pomensko- in strukturnoskladenjsko vezljivost vseh glagolskih sestavljenk. Pri primerjavi tovrstnih sestavljenk z nepredponskoobrazilnimi primitivi se zaradi splošnopomenskosti primitivov še jasneje in natančneje izraža pomenska vrednost predponskih obrazil⁸ — razmerje med njihovo slovničnokategorialno vidsko vlogo in pomenskomodifikacijsko besedotvorno vlogo (pri uporabi določenega predponskega obrazila se v okviru pomenov iste sestavljenke ustvarijo tudi različna pomenskohierarhična razmerja med faznostjo, prislovnostjo ali lastnostjo določenega predponskega obrazila).

Potrebno je poudariti, da se, tudi mimo tvorjenosti, z obsežnejšo pomenskosestavinskostjo glagola manjša obseg udeleženskih vlog; hkrati pa se udeleženci v vedno ožjem izboru lastnostno tipizirajo in specializirajo.

Vezljivost nadpomenskih sestavljenk:

⁷ M. Merše (1995) vrstnost glagolskega dejanja opredeljuje kot pomensko kategorijo, ki zajema le del glagolskega besedja, medtem ko je glagolski vid slovnična kategorija, obvezna za vse glagole. In še, da je z ugotavljanjem vidskoparnega in nevidskoparnega značaja predponskoobrazilnih glagolov, ki vrstno določajo glagolsko dejanje, mogoče ustvariti povezavo med jedrom glagolske kategorije vida in njenim obrobjem.

⁸ A. Vidovič Muha (1993: 162) ob kategoriji vida in vrstnosti zadeva s trditvami, da je vloga predponskih obrazil slovničnokategorialna oz. vidska in besedotvorna, v katero sodi tudi poimenovanje vrst glagolskega dejanja; in da je pri sestavi, ko imamo opraviti s predponskimi obrazili, vloga teh obrazil vedno besedotvorna, vidska pa, kot je znano, samo v primerih razvrstitve na nedovršniško glagolsko podstavo. Pri vzorčni obravnavi sestavljenk so bile pri določanju predponskoobrazilnih vrednosti upoštevane tudi pomenske vrednosti predponskih obrazil po A. Bajcu (1959) in po M. Merše (1995: 286–317).

dodelati — ‘končnost’ (Fk): ‘absolutna končnost dejanja’: *dodelati /za danes/*: Sam₁|xVd č⁺ | + Glag|Fk|: *domaševati/dotrpeti* ipd.; ‘relativna končnost dejanja’: *dobranati/dokositi* ipd.;

— ‘rezultativnost’: ‘izdelati kaj do konca’: *dodelati obleko/sliko*: Sam₁|xVd č⁺ | + Glag|Fk| + Sam₄|yCd ž^{+/-} |: *dodojiti/doorati/dopeči* ipd.;

— ‘lastnost’: ‘opraviiti dokončna dela za lepši videz, boljše kakovost koga/česa’: *dodelati okrasje /dodelati tkanino*: Sam₁|xVd č⁺ | + Glag|Fk (L T L⁺) | + Sam₄|yCd ž^{+/-} |: *dočakati/dobojevati/doseči* ipd.

Če je pri *delati* močna splošnopomenska sestavina ‘časovnost’, je pri *dati* to ‘prostorskost’. *Dati* namreč močno izraža tudi smernost, tako npr. predponsko obrazilo *do-* pri *dodelati* pomeni ‘dokončno dopolnitev dejanja’ pri *dodati* pa ‘primaknitev zraven’;

dodati — ‘dati k čemu še kaj’: *dodati plin, dodati testu jajca*:

Sam₁|xVd č⁺ | + Sam₄|yPrd ž- | + GlagMo_{v/k} + Sam₄|yCMD ž- | / Sam₃|Cd ž^{+/-} |: podobno še: *docrniti/doliti/dokupiti* ipd.;

‘dodatno povedati’: *dodati (referatu) povzetek*: Sam₁|xVd č⁺ | + Glag (+ Sam₃|Rad č⁺) | + Sam₄|yVsd ž- |: podobno še: *dopovedati/doreči/dosoditi* ipd.

Pri sestavljenkah premikanja s pomenskopodstavnim *iti* imajo predponska obrazila prostorskoumerjevalno vrednost z obveznim izhodiščem (IM_{d/dog/p}) ali ciljem (CM_{d/dog/p}). Kot razločevalne pomenske sestavine glagolov premikanja lahko označujemo tudi okoliščine (zemlja, voda, zrak) v npr. *plaziti, plavati, leteti*, ki vplivajo na pomenskoskladenjski izbor udeležencev. Pomensko-skladenjska vezljivostna formula za glagole z vezljivostnim izhodiščem (IM_{d/dog/p}): *iziti* (*izleteti, izplavati*), *oditi* (*odbrenčati, odrbrzeti*), *uiti* (*ubežati, upasti*), *vziti* (*vzplavati, vzpluti*), in z vezljivostnim ciljem (CM_{d/dog/p}): *doiti* (*dohajati, doplavati*), *priiti* (*prijadati, prilesti*), *zaiti* (*zabloditi, zatavati*), *raziti se* (*razlesti se, razleteti se*) je:

Sam₁|xV/Nd/dog/p ž^{+/-} | + Glag(se) + Prisl_{č/k/n} / p ∩ Sam₂₋₆ | IM_{d/dog/p} / IC_{d/dog/p} // CM_{d/dog/p} / CC_{d/dog/p} |.

Z zaobsegom in obvladanjem določenega prostora oz. poti ali predmetnosti v celoti se smerna vrednost (in z njo izhodiščnost/ciljnost) izniči in namesto nje pomenskoskladenjsko in vezljivostno prevlada prostorsko-časovna razmernost. Vendar samo določena predponska obrazila premikanja uvajajo neokoliščinskega udeleženca in nepredložno tožilniško vezavnost. Pomenskoskladenjska vezljivostna formula za glagole kot *doiti* (*dohiteti znanca*), *obiti* (*obdirjati stadion*), *preiti* (*prejadati, pregaziti*) je: Sam₁|xVd/dog/p ž^{+/-} | + Glag + Sam₄|Ra_{d/dog/p} ž^{+/-} |.

2.1.1.2 Predložnomorfemski glagoli

Ob glagolskih primitivih, ki dopuščajo najširšo skladenjskopomensko uporabo, se lahko izrazijo vse možne pomenskoskladenjske vloge predložnih morfemov, npr. *Delajo za hišo, Delajo za tri dni, Delajo za dva* (kot vezavnodružljivi je pomenski del predložnega prislovnega določila), *Delajo za jed, Delajo za sovražnika, Delajo za prenehanje sporov* (kot vezavnovezljivi je del glagola).

Glagolsko **nepolnopomensko rabo** z leksikaliziranim predložnim morfemom izražajo zveze: *delati na načrtu/krepitvi, delati z lopato, delati v dobrobiti/spomin, delati za partizane/mir, delati po predlogi/skicah/umu, narediti iz fanta pevca, delati pri slovarju, delati pred njimi, delati proti interesom, delati nad načrti*. **Polnopomenska raba** glagolov pa uvaja neleksikalizirane vezljive (V) udeleženske izglagolske in nevezljive (NV) predložne morfeme družljivih predložnih zvez: *delati na polju/kliniki (V), delati na up/zoper (NV), delati z njo/igralci (V: ona/igralci morajo imeti udeležensko vlogo prejemnika (Pre))*.

Glagol **BITI**, ki v širokopomenskosti obsega skladenjske pomene stanja, procesa in dogajanja, omogoča najširšo vezljivostno uporabo različnih leksikaliziranih glagolskih predložnih morfemov (G) ali neleksikaliziranih izglagolskih udeleženskih predložnih morfemov (U): *biti v pomoč/korist (G), biti v lasti/vodstvu (U); biti na obisku/stažu (G), biti na mestu/vrsti (U)*.

Ko imamo ob BITI dva ali več predložnih morfemov zapovrstjo, je obglagolski praviloma leksikalizirani glagolski morfem, naslednji pa udeleženski izglagolski predložni morfem, npr. *biti za v smeti* — *nameniti v smeti* / *biti namenjen v smeti* (podobno še v pravih frazah, npr. *biti za pod zob* 'biti užitno', *biti za v kot* / *biti za med staro šaro* 'biti obnemogel/star').

Vežljivostna posebnost so glagoli premikanja, ki v svojo vežljivost lahko vključujejo izhodišče in cilj. Glagolske sestavljenske ohranjajo krajevnost oz. smernost predponskih obrazil, ki mora biti potrjena še z neleksikaliziranim predložnim morfemom, npr. *priti k hiši/v hišo*. Predložni morfem lahko 'smernost' še natančneje opredeli, npr. pri glagolski nadpomenki tipa *iti*, npr. *iti iz* (= *iziti*).

Če povzamem — predložnomorfemska raba glagolov opredeljuje **predložni glagolski morfem** kot a) leksikalizirani predložni glagolski morfem (npr. *biti ob, delati na; prehajati k, oddaljiti se od*; (ekspr.) *sončiti se v; gledati na otroke, vptiti na otroka/nad otrokom; živeti v strahu*), b) neleksikalizirani predložni udeleženski izglagolski morfem (npr. *nadaljevati z/s, vstopati v; pritisniti (koga/kaj) na, pritisniti (koga/kaj) k, pritisniti (koga/kaj) v, pritisniti (koga/kaj) ob; temeljiti na; čakati (na) vlak, gledati (na) oblake, igrati (na) piščalko; živeti v mestu*); nasproti c) vezavnodružljivemu predložnemu obglagolskemu morfemu (npr. *trgovati s tobakom, hoditi po/ob cesti*).

2.1.1.3 Prevladujoče obveznovožljive udeleženske vloge po vežljivostnih glagolskih skupinah

Pri obravnavi so upoštevani temeljni, specializirani in višji specializirani glagoli (slednji so tvorjenke — glagolske izpeljanke in sestavljenske z določenimi prevladujočimi pomenskimi sestavinami, ki so med posameznimi glagolskimi pomenskimi skupinami hkrati tudi pomenskorazločevalne).

V okviru izglagolskih samostalnikov so osnovni besedotvorni pomeni dejanja, lastnosti in stanja (De, L, St), samo primerjalno so predstavljeni še pomeni vršilca, predmeta, rezultata in sredstva dejanja (Vd, Pd, Rd in Sd). Besedotvorni pomen lastnosti (L) se pretvorbno povezuje z vrstnimi pridevniki, besedotvorni pomen stanja (St) pa se pretvorbno povezuje s pridevniki stanja. Izglagolski pridevniki pa imajo predvsem besedotvorni pomen stanja (St), redkeje besedotvorni pomen lastnosti (L).

Čeprav glagolske pomenske skupine, določene na podlagi glagolske vežljivosti, vključujejo vse udeleženske vloge, so nekatere udeleženske vloge pogostejše. Po posamostaljenju glagolov v jedrne izglagolske samostalnike se glede na besedotvorni pomen izglagolskega samostalnika⁹ izbirno ohranijo in razvrstijo le določene udeleženske vloge. To pa pomeni, da se v okviru stalne izhodiščne pomenskohierarhične razvrstitve (tj. podeljevanje in izražanje udeleženskih vlog gre v smeri vršilec/povzročitelj/izvor dejanja → prejemnik → prizadeto z dejanjem → okoliščine dejanja; najprej t. i. enovlogovni skloni in nato še večvlogovni skloni) ne morejo vedno zvrstiti vse udeleženske vloge, temveč so, glede na izhodiščni jedrni besedotvorni pomen dejanja (De), nekatere udeleženske vloge izpuščene.

Zadostnost oz. pravilnost obsega glagolskih pomenskih skupin z vidika vežljivosti potrjuje tudi tožilniško določilo (T), ki pri glagolih stanja, poteka in dejanja skladenjsko označuje vse osnovne udeleženske vloge. Pri pretvorbah pa je namesto nepredložnega tožilnika roditelj (R).

Pregled po vežljivostnih skupinah glagolov. Pri pretvorbah je R tudi kot izhodiščno/ciljno mesto/čas. Pogostejše neobveznovožljive udeleženske vloge so v okroglih oklepajih:

a) Glagoli stanja in procesa: BITI — mesto/čas/način stanja/processa; IMETI — razmerni/vsebinski T/R, (razmerni D).

⁹ Pri jedrnih izglagolskih samostalnikih z besedotvornimi pomeni predmetov dejanja (Pd), rezultata dejanja (Rd) ali sredstva dejanja (Sd) je obseg udeleženskih vlog, v primerjavi z besedotvornim pomenom dejanja (De), okrnjen. Razvrstitvena hierarhija udeleženskih vlog se torej dosledno ohranja le pri besedotvornem pomenu dejanja (De). Pri vseh drugih besedotvornih pomenih v vlogi besednozveznega jedra ta razvrstitev ne more biti popolna, ker izhodišče razvrstitve ni temeljni pomen dejanja (De), temveč drugi/neprvi pomeni.

b) Glagoli tvornih procesov/dejanj:

b₁) 'Omogočanje nastajanje dejanja; dejavna/tvorna udeležba':

'ciljnost' brez poudarjanja 'premikanja' — prizadeti/rezultatni T, ciljni T/R dejanja, (ciljni/prejemni D).

b₂) 'Ravnanje/upravljanje/ustvarjanje':

b_{2,1}) 'ravnanje/upravljanje s premikanjem' — prizadeti T, izhodiščno/ciljno mesto//izhodišni/ciljni čas R/T, ciljni D, (razmerni D);

b_{2,2}) 'ravnanje/upravljanje s sonahajanjem/sopojavljanjem' — razmerni T/R, razmerni O in razmerni D, mesto/čas R/M/O, (način T/R/M/O);

b_{2,3}) 'ravnanje/upravljanje s spremembo pripadnosti' — 'pripadnost' označuje ČLOVEŠKOST+ za oba udeleženca dogajanja: prejemnik/prizadeti D, razmerni/prizadeti T;

b_{2,4}) 'ravnanje/upravljanje s spremembo lastnosti' — prizadeti/rezultatni/ciljni T, (razmerni D).

b₃) 'Splošni pomen spremembe' — v nasprotju s 'spremembami v okviru ravnanja/upravljanja' splošni pomen spremembe vključuje poleg pomenske sestavine 'lastnosti' tudi 'samopremikanje' in 'ciljnost' vršilca (Vd/dog/p): prizadeti/rezultatni/ciljni T, izvor/vzrok/ciljni R/T, (razmerni D).

b₄) 'Govorjenje, razumevanje in mišljenje' — vsebinski T/R/M/O, pojavni T, razmerni T, razmerni D in razmerni do vsebine O.

b₅) 'Premikanje' — izhodiščni/ciljni R/T/D in pot R/M/O.

2.1.1.3.1 Sklonska predstavitev obveznovozljivih udeleženskih vlog

Oblikoslovnoskladenjska obravnava gre od sklonov z največjo vezljivostno zmožnostjo k sklonom z najmanjšo vezljivostno zmožnostjo — tj. od sklonov, ki lahko sprejmejo različne udeleženske vloge (večvlogovno skupino sestavljajo imenovalnik, tožilnik in roditelj) do sklonov, ki sprejemajo vedno isto udeležensko vlogo (enovlogovno skupino sklonov sestavljajo vsi predložni skloni¹⁰ in nepredložni dajalnik).

Zato ni nobeno naključje, da se je pri obravnavi sklonskih določil v slovenščini in v njej sorodnih jezikih (tu jo primerjam s hrvaščino, češčino in slovaščino) izoblikovala ustaljena sklonska razvrstitev.¹¹

Možnost soobstoja samo določenih udeleženskih vlog v okvirih istega sklona temu sklonu daje tudi prevladujočo specifičnopomensko vrednost — tako T označuje predvsem 'neposredno vključenost v dejanje in prizadetost z dejanjem sploh', R označuje predvsem 'izhodiščnost in razmernost dejanja', D označuje predvsem 'ciljnost dejanja', M označuje predvsem 'prostorsko razmeščenost dejanja', O pa 'način poteka dejanja in spremstvenost sploh'.

¹⁰ Najpogostejši predlogi *za, z/s, o, v, pri, na* so pomenskoskladenjsko vedno glagolski predložni morfemi. Rezultat predložnomorfemskih glagolov je sklonsko razmerje TMRD — mestnik (M) je po pogostnosti tako visoko, ker sta predloga *o* in *pri* samomestniška, *z/s* pa samooodniški, drugi trije predlogi pa so večsklonski.

¹¹ Sklonska razvrstitev po pogostnosti rabe v slovenščini je TRIMOD. Sicer pa je v slovenski jezikoslovni literaturi stalna razvrstitev ITRDMO, ker so glagoli najprej obravnavani z vidika prisojevalne vezljivosti, kjer imenovalnik (I) skladenjskofunkcijsko označuje vse osebkove vloge, nato pa še z vidika vezavne vezljivosti. V okviru vezavne vezljivosti pa najprej vsi nepredložnosklonski udeleženci oz. nepredložni glagoli (tožilniški, roditeljški, dajalniški), sledijo še predložnomorfemski glagoli z delovalniki in okoliščinami (predvsem mestniški in orodniški) — o tem prim. NSS (82–100), SS (475–497, 349–361), SSB (57–64), J. Dular (1982: 117–122). Zgoraj navajano stalno razvrstitev sklonov s svojimi ugotovitvami uveljavlja R. Jakobson v *Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre* (1936), kjer deli sklone na osrednje in obrobne. Razmerja med splošnimi stalnimi pomeni sklonov določa z binarnimi nasprotji pomenskih lastnosti kot so a) usmerjenost, b) obsežnost in c) osrednjost. Tako v okviru osrednjih sklonov, tj. tistih, ki lahko izražajo osrednje vsebine, na prvem mestu navaja imenovalnik (I), na drugem pa tožilnik (T), ki izraža najtesnejšo pomensko-skladenjsko povezavo z glagolom in je v primerjavi z drugimi skloni sistemsko nezaznamovano izrazno sredstvo. Sledi roditelj (R), ki je zanikani tožilnik, in nato pogosto skladenjsko neobveznovozljivo dajalniško določilo (D).

(Upoštevana je ugotovitev Ch. J. Fillmora (1968: 24–25), da se v vezljivostnem polju določenega pomena nobena udeleženska vloga ne more podvojiti. Če pa udeleženec združuje dve udeleženski vlogi, je vedno ena izmed njiju prevladujoča.)

2.1.1.4 Tipologija obvezne vezljivosti je podlaga za tipologijo slovenskih stavčnih vzorcev

Z ugotovitvijo relevantnih pomenskoskladenjskih sestavin, ki so skupne večini pomenom določenega glagolskega leksema, dobimo prevladujoči splošni skladenjski pomen, ki je za obravnavani glagol tudi najobičajnejši in najpogosteje pomensko- in strukturnoskladenjsko uporabljan. Na podlagi prevladujočih oz. vodilnih skladenjskih pomenov določenega glagola se izoblikuje obvezna pomenskoskladenjska vezljivost.

Število stavčnih vzorcev (V) in podvzorcev (PV) razkriva tudi najpogostejšo in hkrati najbolj navadno pomenskoskladenjsko uporabo glagolov tudi z vidika tvorbe stavčnih povedi: a) enodelni stavki: prvotno brezosebni nevezljivi Glag (1V), npr. *Sneži, Zmrzuje, Temni se*, in drugotno brezosebni eno-/dvoezljivi Glag (8V, 1PV), npr. *Prasketa v kaminu, Nagiba se k nevihti, Boli ga v hrbtu, Govorijo vse mogoče*; b) dvodelni stavki: enovezljivi Glag (2V, 1PV), npr. *Spí, (Dež) lije, Smrad se širi*, dvoezljivi Glag (10V, 9PV), npr. *Vozim avto, Mati ziba otroka, Stanuje v bloku, Dobrika se (ljudem)*, trovezljivi Glag (27V, 7PV), npr. *Nameril je puščico v tarčo, Počesala je lase (v rep)*, *Izpustili so ga iz kletke, Silil ga je k pretepu, Zdravil se je (v toplicah)*, štirivezljivi Glag (4V), npr. *Učitelj je spraševal učence podrobnosti o knjigi*, petvezljivi Glag (1V, 1PV), npr. *Zdravnik je bolniku vbrižnil zdravilo v žilo (z injekcijo)*.

2.1.1.4.1 Vezljivost kot razvojna kategorija

1) Najpogostejša je sprememba iz enovezljivih glagolov v dvoezljive oz. tudi vezavne glagole. Povečuje se pogostnost glagolskih izpeljank in sestavljenk iz samostalnikov.¹² Nekateri enovezljivi so šele postopoma, s pogostejšo uporabo, postali dvoezljivi, npr. *abstinirati (abstinirati glasovanje)*, *balirati (balirati železne odpadke/hmelj/krmoseno)*, *blefirati (blefira veselje)*, *diplomirati (diplomirati iz zgodovine/na zgodovini, še vedno redko diplomirati zgodovino)*, *fikcionizirati (fikcionizirati pot)*, *pamfletirati (pamfletirati dogodke)*, *tumbati (tumbati neumnosti)*.

Samo enovezljive ostajajo nekatere glagolske tvorjenke (izpeljanke, zloženke), npr. *diskati (diskati cel večer)*, *klošariti (klošariti po mestu)*, *razkomotiti se (razkomotiti se na kavču)*, *samoohranjati se (dobro se samoohranjati)*.

1.1) Neke vrste vezljivostna posebnost so prednostno levovezljivi glagoli, ki namesto običajnejše predložnomorfemske vezave desnih (predložnih) določil vse pogosteje vežejo tudi premoprehodna tožilniška določila. Tako npr. pri glagolih premikanja kot so *teči/skočiti/plavati/voziti v teči maraton, skočiti raznožko/skrčko, plavati žabo/metulja, voziti reli/formulo ena/slalom, voziti tovornjak/avto* tožilniška določila (posebno pri športnih dejavnostih) označujejo in pomensko poudarjajo predvsem vsebinske udeležence.. Tožilniško določilo pomensko poudarja vsebino dejavnosti tudi pri glagolskih tvorjenkah tipa *diplomirati/magistrirati/doktorirati slavistiko* ipd.

2) Z uvajanjem vezljivosti se uvaja nova predmetnost, npr. *igrati (se) (igrati (se) na računalnik)* v pomenu 'obvladovati napravo', *surfati (surfati po/v mreži)* v pomenu 'pregledovati podatke' ipd.

2.1) Z novo vezljivostjo se novi pomeni dodajajo, npr. pri *kuhati* v zvezi *kuhati s kisom* v pomenu 'pripravljati kaj s čim', ali pa ukinjajo, npr. *cvikati* v slengovskem pomenu 'bati se' (nasproti npr. *cvikati karte, cvikati nasprotnika z nogami*).

¹² Glagoli, ki niso bili vključeni v Slovar slovenskega knjižnega jezika, so vzeti iz dodatka k Besedišču, ki ga je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (ur. M. Humar 1994). Nanovo sem iz listkovnega gradiva, zbranega po 1990, izpisala 1861, pretežno izsamostalniških, glagolov. V tem gradivu prevladujejo sestavljenke (teh je 61,42 %).

2.2) Vedno pogostejša je nepolnopomenska raba predložnomorfemskih glagolov premikanja z neobičajnim udeležencem, npr. *hoditi v (hoditi v škornjih), iti k/podati se k (Kribo gre/se poda k majici), nositi se z/s (Jakna se nosi s kopuco)* ipd.

3) Povečuje se uporaba glagolov tipa *zaasfaltirati, zamoralizirati, zamuzicirati, zmasakrirati*, kjer domača predpomska obrazila povečini ohranjajo samo faznost.

2.1.1.5 Praktični prikaz vezljivosti

Analiza po glagolskih pomenskih skupinah je pokazala, da je za popolni prikaz (po pomenskih skupinah) slovenske pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti potrebno vzeti dva tisoč glagolov (kar je približno osmina vseh glagolov — iztočnic v Slovarju slovenskega knjižnega jezika). Tako bo slovarsko zaobjeta vsa bazična glagolska vezljivost (ne pa enake vezljivostne zmožnosti vseh predvidljivih izglagolskih tvorjenk). V okviru povedkove vezljivosti bodo upoštevani izglagolski pridevniki; od neizglagolskih pridevnikov pa bodo obdelani potencialni povedkovniki.

Vezljivost vsakega glagola (od njegovih najpogosteje uporabljenih pomenov k redko uporabljenim) je predstavljena a) s spiskom vseh možnih udeleženskih vlog določenega glagola, ki označuje popolno pomensko-skladenjsko vezljivost, in b) s pomensko-skladenjsko formulo za vsak posamezni glagolski pomen, ki hkrati označuje delno pomensko-skladenjsko vezljivost glagolovega pomenja. Z besednovrstno oznako in z oznako sklona je v okviru t. i. pomensko-skladenjske formule predstavljena še strukturnoskladenjska vezljivost. Tako pomensko-skladenjska formula obsega oblikoslovnoskladenjsko predstavitev in vse pomenskoobvezne udeleženske vloge v oglatem oklepaju, ki so strukturnoskladenjsko obvezne ali neobvezne (neobvezne so označene z okroglim oklepajem).¹³ Številka ob glagolu oz. ob vsakem glagolskem pomenu, npr. *delati*_{1(2/3)}, pove, ali je določen glagolov skladenjski pomen eno-, dvo-, tro- ali večvezljiv. Če sledi še številka v oklepaju, pomeni, da ima glagol tudi določeno število neobveznovezljivih določil.

2.1.1.5.1 Udeleženske vloge (pomenskoscbladenjska vezljivost) in določila (strukturnoskladenjska vezljivost) so pri tipološki predstavitvi slovenske vezljivosti označeni s poslovenjenimi simboli (simboli so povzeti po F. Danešu (1987) in predelani oz. prilagojeni slovenskemu strokovnemu izrazju, prim. NSS, SSB). Kombinacije simbolov pa oblikujejo t. i. pomenske formule (po Danešu 1987: 52 sémantická formule (SF)), ki označujejo osnovno pomenskoscbladenjsko vezljivost posameznih glagolskih pomenskih skupin.

V predstavitev pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti bodo vključene a) predmetnopomske in slovničnokategorialne lastnosti udeležencev, ki so kategorialne pomenske sestavine ali t. i. klasemi (živo+/-, človeško+/-, konkretno+/-), b) sklidenjski pomeni oz. pomenske vloge udeležencev — t. i. udeleženske vloge (vršilec, prejemnik, prizadeto, cilj ipd.) in na sklidenjskofunkcijski ravni še c) sklidenjske vloge (osebek, povedek, predmet ...) v določenem sklonu.

Zaradi širše razumljivosti naj bi vezljivostni slovar imel tudi primerjalno tabelo mednarodnih simbolov, npr. za a) **vrste dejanj** (d = dejanje = Act, dog = dogajanje = Occur, s = stanje = Stat, p = proces = Proc) in za **pomenske vloge udeležencev** (za *leve udeleženske vloge*: V = vršilec = A(gens), Pv = povzročitelj = Proc(esor), Pb = pobudnik = Inic(iator), N = nosilec = Sta(tual); za *desne udeleženske vloge*: Pr = prizadeto = Pat(iens), Ra = razmerje = Res(pector), Vs = vsebina = Mat(erial)/Intel(ectual)/Inf(ormatia), Po = pojav = Fen(omenal), Vz = vzrok = Caus(or), C = cilj = Mot(iv), Iz = izhodišče/izvor = Ori(ginativ), IM/IČ = izhodiščno mesto/izhodiščni čas = Ori_{Dir}, CM/CC = ciljno mesto/ciljni čas = Psp_{Dir}(perspektiv), M/Č =

¹³ Predlagano je že bilo (prim. Križaj Ortar, 1989), da bi bilo pri slovarski vezljivosti, v okviru pomenskega polja glagola in nekaterih pridevniških besed, potrebno: a) poiskati in določiti vse uvrščevalne in razločevalne pomenske sestavine, b) število in vrsto udeležencev in njihove pomenske lastnosti kot +/- človeško/živo/ abstraktno; c) ponazarjalno gradivo pa je slovnična uresničitev pomenskega polja (pomenskega stavčnega vzorca) in je ponazoritev slovničnega stavčnega vzorca z oblikoslovnoscbladenjskimi lastnostmi določil.

mesto/čas = Loc/Temp, $Po_{z/k/o}$ = potek/začetek/konec/omejitev = Dur/Inc/Fin/Ter, N = način = Mod(us), S/O = sredstvo/orodje = Ins(trumental), Pre = prejemnik = Ben(efaktor)/Ad(resat), R = rezultat = Rez), in v okviru pomensko- in strukturnoskladenjske vezljivosti tudi mednarodne simbole za b) oblikoslovno-skladenjske oz. besednovrstne lastnosti določil: — za glagol: Glag_p = glagolski primitiv = V_{prim}, Glag_v = vezni glagol = KV; — za določila: (p)Sam₁₋₆ = (predložna) samostalniška določila = (p)S_{N/G/D/A/L/T}, Prid_{k/v} = pridevnik (kakovostni/vrstni) = Adj_{O/C} (adjective qualitative/classifying), Prisl_{k/č/n/kol} = prislov (krajevni/časovni/načinovni/količinski) = Adv_{Loc/Temp/Mod/O}; — za povedkova določila: Sam'/Prid'/Prisl' = S'/Adj'/Adv'.

Legenda:

osnovna bivanjska razmerja:

— +/- = vzpostavitev/ukinitvev razmerja/stanja	
— E ⁺ /E ⁻ = eksistenca +/-	
— T = prehajanje s spremembo	<i>poslovenjene krajšave:</i>
— POS = položaj	
— L = usmerjana lokacija (mesto/kraj)	M/IM/CM
— LC = sonahajanje/sopojavnost (natančnejše mesto)	M _{so}
— P = pripadnost	P
— K = kvalifikacija/lastnost	L
— S = razumevanje	S
— D/M = rekanje(D)/mišljenje(M)	R/M
— R _{D/M} = reagiranje(R) na rekanje(D)/mišljenje(M)	R'/M'

vrsta dejanj:

posamostaljeni pomeni v okviru povedja:

— d = dejanje	— De = dejanje
— dog = dogodek	— Dej = dejavnost
— s = stanje	— St = stanje
— p = proces	— Pro = proces

UDELEŽENCI

okoliščine:

— v = kraj/mesto (dejanja/stanja/processa) (Md/s/p)

delovalniki/lastnosti (glede na okoliščine):

- x = (navadno) delujoči udeleženec (oseba) — 1. delovalnik
- y = neposredni udeleženec dejanja oseba/predmet — 2. delovalnik
- z = posredni udeleženec dejanja — predmet/oseba za/pri dejanju — 3. delovalnik
- α = splošni udeleženec — pojavnost/vzročnost (naravni p.)
- w = lastnost/zmožnost/vsebina/poročilo (pri neudeleženski vezljivosti v okviru povedja natančneje lastnostno opredeljuje dejanje/dogajanje/process/stanje)

za pomenskoskladenjsko vezljivost

UDELEŽENSKÉ VLOGE — pomenske vloge udeležencev v stavčni povedi

leve (prvotne) udeleženske vloge:

- xA = izvor dejanja/vršilec dejanja
- xPROC = povzročitelj/sila dogajanja

poslovenjene krajšave:

- Vd
- Pv_{dog}

- xINIC = pobudnik dejanja/dogajanja $Pb_{d/dog}$
 — xN = nosilec dejanja/dogajanja/procesa/stanja $N_{d/dog/p/s}$

desne udeleženske vloge:

- y = prizadeto/izid/pripomoček pri dejanju Pd/Rd/Sd/Od
 (tvorno vključeno v dejanje)
 — z = prejemnik/cilj dejanja Pre_d/Cd

za strukturoskladenjsko vezljivost

- Glag — glagol
 Glag_p — glagolski primitiv
 Mo — morfem (oznaka ob predlogih kot prostih glagolskih morfemih)
 Sam₁₋₆ — samostalnik (1–6 skloni)
 Prid_{k/v} — pridevnik (kakovostni/vrstni)
 Prisl_{k/č/n/kol} — prislov (kraja/časa/načina/količine)
 ' — pri Sam₁₋₆/Prid_{k/v}/Prisl_{k/č/n/kol} označuje neudeleženska povedkova določila
 Povdk = povedkovnik

slovnične in pomenske kategorije:

- človeško = č+/-
 živo = ž+/-
 abstraktno = abstr.
 konkretno = konkr.
 + — sosledje stavčnih členov
 / — izbirna različica
 () — neobvezno vezljivo določilo
 // — skladenjsko obvezni modifikator
 || — pomenske vloge in lastnosti udeležencev
 ∩ — soobstoj in slovnično ujemanje predložnega morfema s samostalniško končnico

Simboli za vezljivostne skupine glagolov:

- S_{T/D} = stanjski (telesni/duševni) glagol
 NT_{Dg/Pr} = netvorni (dogodkovni/procesni) glagol
 T_{De/Dg/Pr} = tvorni (dejavni/dogodkovni/procesni) glagol
 On = glagol omogočanja nastajanja
 G/R/M = glagol govorjenja/razumevanja/mišljenja
 R = glagol ravnanja
 R(P) = glagol ravnanja s premikanjem
 U/Ut = glagol upravljanja/ustvarjanja
 S_L = glagol spremembe lastnosti
 S_s = glagol spremembe splošne
 E_{T/NT/NP} = elementarni (tvorni/netvorni/naravnih pojavov) glagol
 P_{Pr/C/Dg} = glagol (procesnega/ciljnega/dogodkovnega) premikanja
 Fz/t/k = fazni (začetnosti/trenutnosti/končnosti) glagol
 N = naklonskost

2.1.1.5.2 Vzorčna vezljivostna predstavitev glagola živeti

Zgled za glagol *živeti*, ki označuje /ne/tvorne (življenjske) procese (tvorni so samo v povezavi s *človeško*⁺).

Pri vseh glagolih so pomeni razvrščeni in obravnavani od osnovnega (najnavadnejšega) pomena k manj navadnim zaznamovanjem pomenom.

* Glagol *živeti* spada med elementarne glagole — to so glagoli osnovnih življenjskih procesov in dejavnosti in so podskupina temeljnih glagolov. Značilnost elementarnih glagolov je, da združujejo oz. kombinirajo pomen iz vseh treh glagolskih primitivov — *BITI*, *IMETI*, *DELATI*, zato so vezljivostno najuniverzalnejši. Nekateri njihovi pomeni so prehodni, drugi pa neprehodni, vsi skupaj zaobjamejo vse udeleženske vloge.

* *živeti*₁ E_T 1. biti¹ 'obstajati', Sam₁ —: Sam₁|xNp/d/dog/s ž+| + Glag|E+|: *Vse, kar živi, potrebuje hrano*

*živeti*₁₍₂₎ 2. bívati² 'eksistirati, obstajati, biti' kot živo bitje(kje, kdaj, kako), Sam₁ — (Prisl_{k/e/n} / p ∩ Sam₅₋₆): Sam₁|xNp/d/dog/s ž+| + Glag|M_{so,p/d/dog/s}| (+ Prisl_{k/e/n}|yM/Č/wNp/d/dog/s| / p ∩ Sam₅₋₆|yRa/Mp/d/dog/s ž+|): *Živi (v preteklosti), Živijo (skupaj v obliki lišajev)*

*živeti*₁ 3. delováti^{2,3} 'biti v delovnem stanju', Sam₁ —: Sam₁|xVd/Np/d/dog/s ž+| + Glag|M_{so,p/d/dog/s}| / + p ∩ Sam_{2,4-6} / Prisl_n|wNp/d/dog/s| = modifikator: *Politično/kulturno/vsestransko/živi, Ta kraj živi // shajati, Sam₁ —: /Komaj šel živi /brez hrane/ // glede na časovno trajanje od rojstva do smrti, Sam₁ —: Sam₁|xNp/d/dog/s ž+| + Glag|M_{so,p/d/dog/s}| / + Prisl_{kol}|wL| = modifikator: *Živijo /povprečno sedemdeset let/**

*živeti*₂ 4. biti², rásti³ v svojem življenjskem okolju, Sam₁ — p ∩ Sam₅₋₆ / Prisl_k: Sam₁|xNd/dog/p/s ž+| + Glag|M_{so,d/dog/p/s}|Mo + p ∩ Sam₅₋₆|yRa/Md/dog/p/s ž-ž+| / Prisl_k|yMd/dog/p/s|: *Raki živijo v potokih, V tem skalovju ne more živeti nobena rastlina // bívati¹, eksistirati, obstajati; prebívati¹/stanováti, Sam₁ — p ∩ Sam₅₋₆ / Prisl_k: *Živi na deželi/v mestu, Živi pod tujo streho, Živi pri teti // ekspr., sòobstájati s kom, Sam₁ — p ∩ Sam₅₋₆: Sam₁|xVd/Nd/dog/p/s ž+| + Glag|M_{so,d/dog/p/s}|Mo + Sam₆|yRad/dog/p/s ž+|: *Živi skupaj z njo***

*živeti*₂ 5. ekspr., bívati³, delováti² s čim, Sam₁ — Sam₆: Sam₁|xVd/Nd/dog/p/s ž+| + Glag|M_{so,d/dog/p/s}|Mo + Sam₆|yRad/dog/p/s ž-|: *Živi z zemljo/s knjigami // delováti² za koga, kaj, Sam₁ — Sam₄: Sam₁|xVd/Nd/dog/p/s ž+| + Glag|M_{so,d/dog/p/s}|Mo + Sam_{4,5}|yRad/dog/p/s ž+/-|: *Živi za glasbo/za otroke/za svoj poklic**

*živeti*₂ 6. shájati², preživljati se (s čim), kako, Sam₁ — Sam_{4,6} / Prisl_n: Sam₁|xVd/Nd/dog/p/s ž+| + Glag|M_{so}|Mo + Sam_{4,6}|yRad/dog/p/s ž-|/Prisl_n: *Živi z invalidnino/na tuje stroške/na škodo drugega // od česa, Sam₁ — Sam₂: Sam₁|xVd/Nd/dog/p/s ž+| + Glag|M_{so,d/dog/p/s}|Mo + Sam₂|yRad/dog/p/s ž-|: *Živi od izdelovanja suhe robe, Živeti od kmetijstva/od umetnosti**

*živeti*₂ 7. pog. preživljati, vzdrževati koga s čim, Sam₁ — Sam₄ — (z/s ∩ Sam₆): Sam₁|xVd ž+| + Glag|M_{so,d}| + Sam₄|yPrd ž+ č+| (+ z/s ∩ Sam₆|yRad ž- abstr.): *Živi ženo in otroke (s plačo)*

*živeti*₁₍₂₎ 8. ekspr. vplívati¹ (kje), — Sam₁ — (v ∩ Sam₅ / Prisl_k): Sam₁|xNd/dog/p/s ž+ž-| + Glag|M_{so,d/dog/p/s}| / + Prisl_g|Čd/dog/p/s| (+ v ∩ Sam₅|zRad/dog/p/s ž-|/Prisl_k): *(V svojih delih) /večno živijo, Umetnine /dolgo živijo // uveljávljati se² (kje), Sam₁ — (v ∩ Sam₅ / Prisl_k): *Glasba živi (zunaj dvoran), Njegovo ime ne živi /več/ (v nas, tukaj)**

živeti₁₍₂₎ 9. ekspr. pojávljati se¹ (kje), Sam₁ — (Prisl_k / v ∩ Sam₅): Sam₁|xNd/dog/p/s ž+/ž-| + Glag|M_{so}d/dog/p/s| (+ Prisl_k|yMd/dog/p/s| / v ∩ Sam₅|zRad/dog/p/s ž-|): *Dogodek živi (v ljudskem izročilu), Rokovnjači živijo /samo/ (v pripovedkah)*

živeti₂ 10. knjiž. uresničevati¹, Sam₁ — Sam₄: Sam₁|xVd/Nd/dog/p/s č+| + Glag|M_{so}d/dog/p/s| + Sam₄|yVsd/dog/p/s ž- abstr.: *Živi svet/filozofijo/preteklost*

rokovnjáči₁ delovati^{2,3}, živeti³ kot rokovnjáč, Sam₁: Sam₁|xVd/Nd/dog/p č+| + Glag|M_{so}d/dog/p|: *Sosedov rokovnjači*

Literatura

- Apresjan, Ju. D. (1967). Eksperimental'noe issledovanie semantiki russkogo glagola. Moskva: Nauka.
- Bajec, A. (1959). Besedotvorje slovenskega jezika IV. Predlogi in predpone. Ljubljana: SAZU.
- Daneš, F. idr. (1987). Větné vzorce v češtině. Praha: Academia.
- Dular, J. (1982). Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletja). Disertacija. Oddelek za slovanske jezike in književnosti. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Fillmore, Ch. J. (1968). The Case for Case. Universals in Linguistic Theory. Urednika E. Bach in R. T. Harms. USA.
- Križaj Ortar, M. (1989). Vezljivost: iz pomena v izraz. 25. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 129–140.
- Merše, M. (1995). Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Ljubljana: SAZU.
- Orešnik, J. (1992). Udeleženske vloge v slovenščini. Ljubljana: SAZU.
- Orešnik, J. (1994). Slovenski glagolski vid in univerzalna slovnica. Ljubljana: SAZU.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. I. — 1970. II. — 1975, III — 1979, IV. — 1985, V. — 1991. Ljubljana: SAZU.
- Toporišič, J. (1965–1970). Slovenski knjižni jezik I–IV. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, J. (1976). Slovenska slovnica. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, J. (1982). Nova slovenska skladnja. Ljubljana: DZS.
- Vidovič Muha, A. (1988). Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zložen. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete in Partizanska knjiga.
- Vidovič Muha, A. (1993). Glagolske sestavljenke — njihova skladenjska podstava in vezljivostne lastnosti (Z normativnim slovensko-nemškim vidikom). Slavistična revija, 41/1, 161–192.
- Vidovič Muha, A. (2000). Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Vodušek, B. (1961/62). O leksikografskem ugotavljanju in urejevanju besednih pomenov. Jezik in slovstvo 7/1. 5–10. Pomenska ureditev glagola »vzeti«, izdelana na podlagi leksikološkega materiala iz kartotečne zbirke SAZU. Jezik in slovstvo 7/4, 117–121.

Metka Kordigel, Malajski
Adaptivna funkcija v branjenju

UDK 811.1(075.85):812.1

O miselni strategiji za reševanje pravilnice v predoperativnem in operativnem branjenju s pomočjo operativnega bralca s slovenskega bralstva razreda

Rezultate dela skupinske raziskave o miselnih strategijah v predoperativnem in operativnem branjenju s pomočjo prisotnosti miselnih shem, poleg tega pa tudi o shemi. Raziskavo smo opravičili na 100 otrocih, katerih namenoma da preverimo uveljavljeno teorijo o literarnoreceptivskih čutilih v operativnem branjenju. Priloge vsebujejo relevantnih literarnih besedil, ki so zvrstirane pred branjem oz. med branjem.

1. Učni načrt za literarnost za 2. razred osnovne šole, ki vsebuje sistematično navajanje zbiranja relevantnih informacij za reševanje učenca. To med drugim vključuje:

ON DICTIONARY TREATMENT OF VALINRY IN SLOVENE

... in the dictionary treatment of valinry in Slovene ...

ABSTRACT

This is an overview of a research project on the dictionary treatment of valinry in Slovene. The project aims to investigate the use of valinry in Slovene and its treatment in dictionaries. The research is based on a sample of 100 children from the 2nd grade of primary school. The results show that the use of valinry is widespread in Slovene and that it is treated in dictionaries in a way that is not always consistent with the actual usage. The research also shows that the use of valinry is increasing in Slovene and that it is becoming an important part of the language. The results of the research are discussed in the context of the current state of Slovene and the role of dictionaries in the language.

žvetl., 9. clesr. pojévan se' (kje), Sam. — (Prisl. / v. 0. Sam. / Sam. / Nd / dogop. 2+ / 2+ + Glag. M. / d / dogop. / + Prisl. / d / dogop. / v. 0. Sam. / Rad / dogop. 2- / -) *Drodek 204 (v ljudskem izročilu), Rokovnjač: 20-ja (nema); (v prip. / delati)*

žvetl., 10. clesr. vresalevati', Sam. — Sam. / Sam. / xVd / Nd / dogop. / + / + Glag. M. / d / dogop. / + Sam. / v / dogop. 2- / absr. / *Zna svetjlozofjoprevkust*

žvetl., delovati²⁰, žvetl' kor. rokovnjač, Sam. / Sam. / xVd / Nd / dogop. / + / + Glag. M. / d / dogop. / *Slovača: 20-ja / 20*

Literatura

Agrešjan, Ju. D. (1967). Eksperimental'noe issledovanie semantiki rusckogo glagola. Moskva: Nauka.

Bajec, W. (1959). Besedotvornje slovenskega jezika IV. Predlogi in predpisi. Ljubljana: SAZU.

Daneš, F. (1977). Větné vzorce v češtině. Praha: Academia.

Dalar, J. (1982). Priglagolska vezava v slovenskem knjižnem jeziku (20. stoletje). Disertacija. Oddel'ek za slovarske jezike in književnost. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Fillmore, Ch. J. (1968). The Case for Case. *Universals in Linguistic Theory*. Urednik E. Bach in R. T. Harms. USA.

Križaj Otar, M. (1989). Vseživost in postavi v liter. 20. stoletju slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 129-130.

Merse, M. (1995). VN in vseživost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stol. v Ljubljani: SAZU.

Orešnik, J. (1993). Udeleženske vloge v slovenscini. Ljubljana: SAZU.

Orešnik, J. (1994). Slovenski glagolski vid in univerzalne slovnice. Ljubljana: SAZU.

Slovač slovenskega jezika: I. del (1970), II. del (1975), III. del (1979), IV. del (1983), V. del (1991). Ljubljana: SAZU.

Andreja Žele

UDK 811.163.6'374.3

SUMMARY

ON DICTIONARY TREATMENT OF VALENCY IN SLOVENE

There is an obvious need for a systematic description of valency in Slovene. First we need to produce a valency dictionary of verbs, to be followed by those of adjectives and nouns. In analysing valency, it is important to adopt a multi-layer approach, which includes the semantic layer (directionality), the grammatical layer (valency), and the expressive/ textual layer (agreement, government). The starting point is the semantic valency, which also serves to determine prepositional morphemic headwords and to draw a precise line between lexicalized and nonlexicalized verbal prepositional morphemes. In the dictionary, each verb headword will be explained using words with (at least partly) the same valency. These explanatory words will in turn feature as verbal headwords in their own right elsewhere in the dictionary and their explana-

tion will again contain words with (at least partly) the same valency. Such a chain of explanations of valency will continue until it reaches the explanatory primitives *biti* (to be), *imeti* (to have), and *delati* (do). These three primitive verbal hypernyms can be dictionary and word-formational categorising semantic constituents at the same time. Valency treatment thus proceeds from specialised verbs through basic verbs to primitive verbs; in terms of valency, *biti*, *imeti* and *delati* cover all the verbs in the language. An additional point of consideration is valency as part of language development theory; therefore the dictionary should include also valency changes of established verbal meanings and patterns for the production of new verbs.